

Debat

En kommentar til Henrik Tham

av Robert Andersson, docent i kriminologi vid polisutbildningen, Linnéuniversitetet, Växjö

Henrik Tham (HT) har skrivit ett debattinlägg mot min artikel i föregående nummer av NTfK. Det är bra att HT vill försöka ta debatt och vi kan antagligen komma överens i många frågor rörande de kriminalpolitiska skeendena i Sverige, exempelvis i hur vi ska förstå socialdemokraterna. Dock anser jag att mer brännande än de empiriska frågorna är de teoretiska tolkningsramarna för skeendena. Jag ska här därför göra några kommentarer rörande dels vad jag försöker säga i min text, dels tänkte jag också lyfta några problem som jag ser med den typ av analys av som jag menar att bl.a. HT är en representant för. Syftet med båda delarna är att problematisera hur vi kan studera kriminalpolitiska skeenden, skeenden som i sig är historiska och därför behöver en annan typ av analys för att vara fruktbara. Upplägget på texten är att först diskutera min utgångspunkt med artikeln och avhandla hur (i) fruktbart det är att använda anglosaxiska begrepp för att förstå kriminalpolitiska skeenden i Sverige. Jag går vidare och (ii) diskuterar det förhållningssätt till kriminalpolitik som jag upplever HT är en representant för genom att pröva ett begrepp som Victor Shammans lanserat – *penal elitism*. Texten avslutas med (iii) en diskussion om svensk kriminologisk vetenskapliga legitimering.

i) Fruktbara begrepp

En anledning till att jag skrev min artikel var för att adressera frågan om huruvida begrepp framtagna för den anglosaxiska världen är fruktbara, rimliga och relevanta för oss i Norden och specifikt Sverige, något jag inte är ensam om i specialnumret. Paula Wahlgren gör en analys av hur fruktbart det är att använda begreppet *preventive turn* på svenska förhållanden. En relevant problematik är det som kan kallas cookie-cutter användning av begrepp, d.v.s. risken att begreppen används som kakformor för att stansa ut delar av »verkligheten« med. Hur begrepp används, och hur användbara de är borde vara en avgörande fråga för samhällsvetenskaplig forskning. Här finns två frågor: i) hur fruktbara anglosaxiska begrepp är för svenska förhållanden och ii) hur vissa metaforiska begrepp får ett

slags självrefererande sanningsvärde då de är intuitivt klargörande för vad vi tror att vi »ser«. Här tänker jag särskilt på orden våg (wave) och vändning (turn).

Min uppfattning är att vi i Sverige sällan eller aldrig ograverat bör lyfta över begrepp. Särskilt begrepp som visat sig vara problematiska i relation till de omständigheter de är utvecklade för att tolka. Harcourt och Raouls långsiktiga och historiska perspektiv på inlåsningsnivåerna i stort gör att vi bör omtolka det Garland beskriver som a punitive turn.¹ Är inte begreppet fruktbart för att förstå skeendena i USA, med dess ökning av fångpopulationen, känns det än mer orimligt att tillämpa det på Sverige som inte ens sett en ökning av fångpopulationen (andra försök att »operationalisera« begreppet behöver rakas ordentligt av Ockhams rakkniv). Till skillnad från HT gör dock Garland ett försök att förklara sin tolkning, nämligen hans kulturtes. HT:s argument tycks inte lämna utrymme till andra tolkningar än att politiker är irrationella eftersom de inte lyssnar på forskning, samtidigt som de är högst rationella i termer av valstrategiska aspekter.

Går vi över till vad vi skulle kunna tala om som *begrepps metaforiska makt* blir det i ett historiskt perspektiv farligt att använda begrepp som vändning och våg då dessa i sig bär med sig denotationer som starkt förtolkar skeenden. Jag tror att HT starkt skulle motsäga sig användningen av ordet våg om det kopplas ihop med brott. Begrepp som brottsvåg skapar en bild av något som sköljer över oss, något vi knappt kan värja oss mot. Här skulle kriminologen istället peka på vikten av att analysera skeenden långsiktigt och ta hänsyn till komplexitet. Plötsliga ökning av brottsligheten skulle problematiseras på olika sätt som outliers eller att inte passa in i den generella trenden över tid. Lika kritisk som kriminologer bör vara gällande förenklande beskrivningar av brottsligheten, lika kritiska bör kriminologer vara gällande begreppens metaforiska makt, och precis som begreppet gäng i relation till kriminalitet tillför något som i sig är tolkningar av skeendena, ger våg och vändning denotationer som på ett ofruktbart sätt förtolkar våra tolkningar. Alla vet intuitivt vad en våg eller en vändning är, men för en forskare bör den intuitiva användningen av begrepp problematiseras. Historiskt inriktade artiklar bör därför ställa sig lika granskande till begrepp som höger våg eller straffande vändning som brottsvåg och gängkriminalitet.

Hur vi använder begrepp, men även hur begreppen skriver historia och förtolkar skeenden åt oss är frågor som bör lyftas, men detta görs inte genom att uppre-

1. För en utförligare kritik av kriminologins användande av begrepp som punitiveness, populism och liknade apokalyptiska beskrivningar av kriminalpolitiska skeenden se Roger Mathew (2005).

pa samma bombmatta av empiriska »bevis« om och om igen. Med risk för för-
enklingar vill jag lyfta fram en diskussion som pågått inom feministisk inriktad
historisk forskning där man bland annat framhållit hur missledande användningen
av begreppet våg varit gällande beskrivningen av feminismens utveckling. Be-
grepp som första, andra och tredje vågsfeminister döljer det faktum att vi dels har
en längre kontinuitet bakom skeendena, dels att det inte handlar om så enhetliga
skeenden, utan om flera komplexa skeenden.² Även Roger Matthews (2005) har
visat hur begreppen skriver historia åt oss och att dessa begrepp snarare döljer än
ökar vår förståelse för skeenden.

Precis som statistik bör tolkas med försiktighet blir val av tidpunkt central
även i kvalitativa studier. Vad är en vändning i relation till? Vad är det som vän-
der? När? I Sverige blir 1950- och 60-talet avgörande, och en sak vi kan se är att
under efterkrigstiden har de borgerliga partierna byt dominanspositioner med va-
randra. Från att FP var dominant under 1950-60-talen, över Centerns dominans
på 70-talet, till M:s dominans under 90- och 2000-talen. Att det handlar om
förändrade politiska förhållanden, ja visst, men högervåg, nej rimligen inte.

ii) Penal elitism

Victor Shammas har med begreppet penal elitism lanserat ett fruktbart begrepp
för att förstå den position som många kriminologer intar i kriminalpolitiska frå-
gor. I stora drag går begreppet ut på att kriminalpolitiken i termer av framför allt
lagstiftning bör göras oberoende av den demokratiska beslutsordningen. Penal
elitism innehåller enligt Shammas fyra huvudegenskaper. I) Isolationism, d.v.s.
att det kriminalpolitiska fältet ska lämnas till experterna. II) Scientism, d.v.s. en
övertro på det vetenskapliga förnuftet och ett avfärdande av allmänheten som va-
rande irrationell, emotionell och allt för benägen att tro på förenklande bilder av
brottsligheten. III) En högst begränsad definition av det politiska som varande
endast det som sker inom det formella systemet av parlament och partipolitik,
samt IV) ett tunt begreppsliggörande av populism där man missar att inse att man
själv intar en populistisk position när man utlovar sig kunna rädda kriminalpoliti-

2. Utan att göra anspråk på att ha koll på fältet tycks t.ex. Clare Hemmings vara en forskare
som utförligt tagit strid i dessa frågor. Se exempelvis Hemmings (2005). Något Hemmings
lyfter är olika intressenters delaktighet i sin egen historieskrivning. HT har på många sätt va-
rit en aktiv part av svensk kriminalpolitik, bl.a. som ordförande för KRUM, men han och
hans generationskamraters påverkan på fältet tycks ointressant för både HT och flertalet av
hans generationskamrater.

ken undan nyliberalismens härjningar utan att egentligen ha ett reellt alternativ till den nyliberala styrningen. Penal elitism-begreppet blir fruktbart för att förstå den typ av analys av kriminalpolitik som jag upplever att bl.a. HT förespråkar. Här är kriminalpolitiken problematisk och huvudproblemet med svensk kriminalpolitik är att den är irrationell eftersom den inte bygger på vad forskarna har att säga. Återkommande här är hänvisningar till den brottsutveckling som många kriminologer menar gör tagna politiska åtgärder omotiverade. Men de tagna åtgärderna är inte bara omotiverade utan även del av en högervriden populism där politiker drivit denna repressiva kriminalpolitik endast av politiskt egenintresse. Istället för en sakligt grundad, och på brottsutvecklingen baserad politik, har denna repressiva politik kunnat genomföras medelst att politikerna gjort känslomässiga utspel om brottsoffer m.m. riktat till en okunnig allmänhet som inte annat kunnat än att följa med i den kriminalpolitiska högervågen. Som jag ser det bygger detta förhållningssätt till bl.a. kriminalpolitiken på att svensk kriminologi inte ställer sina egna vetenskapliga frågor utan istället gör sig beroende av politiken för att formulera kriminologins existensvillkor.

iii) Kriminologins legitimitet och vetenskapliga status

Det bärande argumentet inom svensk kriminologi när man talar om högervåg eller straffande vändning är att politikerna inte lyssnar på forskarnas beskrivningar av den faktiska brottsligheten. Att denna position intas hänger ihop med svensk kriminologis legitimitet och position inom kriminalpolitiken. Kriminologins historia såväl internationellt som i Sverige är intimt kopplad till en utilitaristisk nyttoaspekt och ämnets forskningsobjekt uppstår genom en nationellt avgränsad lagstiftning. Att vara nyttig för både politiken som juridiken har varit centralt för kriminologins vetenskapliga legitimitet. I Sverige blir detta ännu tydligare (Andersson & Nilsson 2015, Pedersson 2017). Kriminologin i Sverige under efterkrigstiden är helt kopplad till sådana nyttoaspekter. När den första professorsstolen inrättas 1964 är kriminologin ett stödämne till juridiken, och straffrätten är ett stödämne till kriminalpolitiken. Ämnets nyttighetsaspekter förstärks av efterkrigstidens kraftigt ökande brottslighet som förflyttar kriminologins fokus från frågor rörande brottslighetens orsaker, till frågor som rör brottslighetens omfattning och struktur. Att Knut Sveri rekryteras till stolen i kriminologi är inte förvånande, dels är han jurist i botten och kan därför bättre hjälpa juristerna med lagstiftningens utformning, dels är han kunnig i frågor rörande brottslighetens

omfattning och struktur.³ Men inte bara det, Sveris specialitet är ungdomsbrottslighet: den mest brännande kriminalpolitiska frågan under 1950- och 60-talet. Den svenska kriminologins historia därefter är i hög grad kopplad till myndighetssverige då den starkaste kriminologiska aktören i Sverige från 1970-talets början och framåt var och är Brottsförebyggande rådet. Resultatet av detta är att svensk kriminologis frågor inte är vetenskapligt formulerade utan politiskt, och kriminologin har aldrig lämnat rollen som stödämne och expertkommentator rörande försvarligheten för förd kriminalpolitik. Därför har frågan om huruvida kriminalpolitiska åtgärder är försvarliga utifrån hur den s.k. faktiska brottsligheten kommit att bli central. En huvuduppgift har följaktligen blivit att undersöka hur den faktiska brottsligheten ser ut och flertalet kriminologiska studier har haft som utgångspunkt att korrigera de, som man menar, felaktiga bilder av brottsligheten som politiker och media sprider (Andersson & Nilsson 2015).

Kriminologin var inte ensam i denna utveckling, även andra samhällsvetenskapliga ämnen som sociologi sögs in i den sociala ingenjörskonstens behov av nyttiga vetenskaper. När denna modernitetsrationalitet utsattes för hård kritik från mitten av 1960-talet valde emellertid sociologin att frigöra sig från nytighetsrationaliteten och löste sin modernitetskris genom en omfattande teoriutveckling från 1960-talet och framåt. Kriminologin däremot kom att gå ännu närmare nytighetsrationaliteten (Andersson 2002). Med allt från rutinaktivitetsteorier och situationell brottsprevention till riskanalyser har en mainstream kriminologi etableras både i Sverige och internationellt som är stark i empiriska frågor men renons i teoretiska. I Sverige finns i stort sett inga spår av den utveckling som kritisk kriminologi tagit framför allt i Storbritannien där bl.a. cultural criminology utvecklat intressanta idéer. Istället tycks ett visst övertagande av ett fåtal anglosaxiska begrepp utgöra den primära teoriutvecklingen, samtidigt som detta sker inom ramen för en naiv empirism där begrepp ska testas utifrån deras stöd i empirin istället för att prövas utifrån fruktbarhet. Denna svensk kriminologis faiblesse för att empiriskt testa såväl begrepp som teorier är kontraproduktiv, flertalet intressanta teorier och begrepp är inte utvecklade för att utgöra någon form av sammanfattning av empiri utan för att hjälpa oss tolka och analysera skeenden.

Här blir HT:s artikel i föregående nummer ett tyf fall, samtidigt som Garland är ett utmärkt exempel på ett motsatt förhållningssätt. Garlands arbeten utgör exempel på försök att teoretiskt utveckla Foucaults analys (Garland 1985) eller pröva olika teorier rörande straffandets sociologi (Garland 1990). I Garlands pro-

3. För utförliga redogörelser för etablerandet av kriminologin i Sverige se Pedersson (2017).

duktion är just begrepps- och teoriutveckling centralt. Detta är något som till stora delar saknas i Sverige och min ambition med den artikel HT valt att kritisera var just en ambition om att påbörja en sådan diskussion. Min uppfattning är att svensk kriminologi måste frigöra sig från den politiskt förankrade position den befinner sig i idag, en position som kriminologin ikläder sig genom att göra sig till domare över hur den faktiska brottsligheten ser ut och huruvida kriminalpolitiken är försvarbar utifrån detta. Inte förrän vi formulera självständiga och fruktbara frågor frigjorda från en politisk nyttighetsrationalitet kan vi lösgöra svensk kriminologi från den politiserade position den nu intar. Detta kan bara göras om vi börjar ta teoretiska och begreppsliga frågor på allvar och inte bara överlämnar dem till att vara endera plakat och symboler för vår egen politiska position eller frågor om empirisk bevisning.

Referenser:

- Andersson, R (2002). *Kriminalpolitikens väsen*. Stockholms universitet.
- Andersson, R & Nilsson, R (2015) Telling the Truth about Crime: The Past and Present of Swedish Criminology, *Retfærd*, Årg. 38, Nr 2.
- Garland, D. (1990). *Punishment and modern society: a study in social theory*. Oxford: Clarendon.
- Garland, D. (1985). *Punishment and welfare: a history of penal strategies*. Aldershot: Gower.
- Hemmings, C (2005). Telling feminist stories, *Feminist Theory*, vol. 6(2).
- Matthews, R (2005). The myth of punitiveness, *Theoretical Criminology*, vol. 9(2).
- Pedersson, A. (2017). *En fängslande vetenskap?: kriminologi i Sverige, 1885-1965*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2017. Göteborg.
- Shammas, V. (opublicerad, odaterad) *Penal elitism: Anatomy of a professorial ideology*.